

MEDHİYELERİN SİYÂSET-NÂME TÜRÜ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**Meheddin İSPİR*****Özet**

Siyâset ve nâme kelimelerinin birleşmesinden oluşan siyâset-nâme edebî tür olarak devlet yöneticilerinin hâl, gidişat, tutum ve davranışlarını; yetişme ahlak ve adabını konu alan eserlerdir. Bu eserlerde yöneticilerin sahip olması gereken nitelikler anlatılır. Devlet yönetimiyle ilgili bilgiler verilir. Bir hükümdarda olması gereken siyasî ve ahlaki özellikler anlatılır. Medhiye ise özellikle kasidelerin asıl maksadını ortaya koyan bölümünde ve mesnevi, gazel gibi diğer nazım şekillerinde bir kişiyi öven edebî türe denir. Medhiyede kasidenin sunulacağı kişi bellidir. Bu kişi olumlu niteliklerle methedilir. Bir yönetici adaletli, cömert, cesaretli, akıllı ve bilgili olmalıdır. Zulmü ortadan kaldırmalıdır. Halkının huzur ve refahını sağlamalıdır. Medhiyede şair, yöneticide olması gereken bu özellikleri onu överek dile getirir. Hem siyâset-nâmelerde hem de medhiyelerde muhatap devlet yöneticileridir. Amaç ise siyâset-nâmelerde devlet yöneticilerinin iyi özelliklere nasıl sahip olacağını göstermek, medhiyelerde ise devlet yöneticilerinin sahip olması gereken özellikleri övgü malzemesi olarak kullanmaktır.

Bu makalede siyâset-nâme örneği olarak Nizâmülmülk'ün Siyâset-nâmesi ve Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i esas alındı. Divan şairlerinin medhiyelerinden konu ile ilgili beyitler seçildi. Muhatap ve işlenen konunun içeriği açısından medhiyelerin siyâset-nâmelere benzerliği ele alındı. Şairlerin methederken aslında bir yöneticide olması gerekenleri ortaya koymaya çalıştığı belirtildi.

Anahtar Sözcükler: Siyâset-nâme, hükümdarın özellikleri, yönetici, kaside, medhiye.

THE EXAMINATION OF PRAISES IN TERMS OF POLITICS BOOKS GENRE**Abstract**

Politics books are formed with the words of book and politics. As a literary genre, they deal with attitudes and behaviors of governors as well as their moralities and educational background. These works examines the peculiarities of an ideal governor should have. They also include information about state government skills. Further, ideal politic and moral attributes that a governor should carry are described. On the other hand, praises are the specific sections of *Kaside and* in poetic forms such as Gazel, Mesnevî is literary genre praising a person. The person that the Kaside is to be submitted in praises is certain. The person is praised with his positive attributes. A governor should be fair, generous, heroic, smart and knowledgeable. He must demolish corruption. He must create a peaceful and prosperity atmosphere for the people. All these attributes are used to praise the governor. The interlocutors are in both politics books and praises are state governors. The aim in the politics books is to show how to gain good attitudes whereas, in praises, the aim is to praise them.

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, muhipspir@gmail.com

In this paper, *Nizâmülmülk's Siyâset-nâmesi and Yusuf Has Hacib's Kutadgu Bilig* were examined as the samples. Related verses from Divan poets' praises were selected. The similarities between praises and politics books in terms of interlocutors and the themes were investigated. It was highlighted that while the poets were praising the governors they meant their ideal characters expected.

Keywords: Politics books, governor attitudes, governor, kaside, praises.

Giriş

Klasik Türk edebiyatı en çok dini kaynaklardan yararlanmıştır. Kuran-ı kerim, hadisler temel kaynaklardır. Kelâm, fıkıh akâ'id, siyer gibi İslami ilimler edebî eserlerin oluşumuna ışık tutmuştur. İslam dininin Türkler arasında kabulüyle birlikte toplumun içinde bulunduğu inanış yaşayış düşünce ve duygu ortamı İslam dininin kuralları çerçevesinde ele alınmaya başlanmış bu doğrultuda eserler yazılmıştır. Edebî eserlerin halk üzerindeki eğitici ve öğretici gücü nedeniyle özellikle geniş halk kitlelerine İslam dininin esaslarını ahlakını düşünce yapısını ve yaşam biçimini yaymak için yazıldığı görülmektedir. Bundan dolayı İslami edebiyatın ilk ürünleri dinî ahlaki konular üzerinde yazılmıştır. Halkın eğitimi yanında halkı yönetenlerin de belli bir kişilik yapısına ahlaki olgunluğa, yöneticide bulunacak niteliklere ulaşması ve bu doğrultuda kendini yetiştirerek, devleti adalet, huzur ve refah içinde yönetmesi, devletin sınırlarını genişletmesi, gücü ve kuvveti elinde bulundurması beklenir. Devletin ve milletin bekâsı, devleti yönetenlerin yeteneği ve kişiliğine, milletin ahlak ve çalışkanlığına bağlıdır. Bu düşünceden dolayı edebiyatımızda halkın eğitimini esas alan edebî eserlerin yanında halkı yönetenlerin eğitimini de esas alan eserler yazılmıştır. Bu eserler din ve örf temelinde, belli kurallar hakkında bilgi verme ve nasihatle öğretme ve belletme amacına yöneliktir. Bunlar arasında ahlaki eserler içerisinde yer alabilecek ancak esas aldığı konu itibarıyla ayrı bir tür olarak gelişen ve değerlendirilen siyâset-nâmeler yazılmıştır. "Padişahlara, devlet ileri gelenlerine, dolayısıyla daha sonra bu görevleri üstleneceklerle yol göstermek ve tavsiyelerde bulunmak, aksaklıkları gidermek gibi gayelerle kaleme alınan kitaplara genel bir başlık olarak siyâset-nâme denilmektedir (Canım, 2011, s. 257).

Siyâset-nâmelerin ahlaka dayanması, temelde ahlaki değerler bütünü gündeme getirmiştir. Yaşanılan dönemin inanç ve felsefesi ahlakın temel kurallarıyla şekillenmiştir. Yöneticiye yol göstermek, yöneticinin idarî, aklî ve ahlaki niteliklerini ortaya koymak, onun devlete ve halka karşı görevlerini hatırlatmak amacına yönelik olarak ele alınan edebî tür olan siyâset-nâmenin işlenişinde nasihat ile birlikte öneri ve istekler de sıralanmıştır. "Siyaset-nâmeler, esas karakter bakımından ahlaki eserler arasında yer alır; bu türün önemli dallarından

biri sayılır. İlk ve orta çağlarda ahlakın temeli din olduğuna göre, siyâset-nâmeler dinî esaslara dayanır. Kur'an'dan ve hadislerden tanıklar getirilir; tarihten örnekler verilir. Geçmişteki olayları, zalim ve adil hükümdarlarla devlet ve şariat adamlarının bu konudaki tutumlarını belirten hikâyeler ve fıkralar anlatılır” (Levent, 1993, s. 170).

Siyâset-nâmelerde devlet yönetimi ve yöneticileri ile ilgili geleneksel birikimin yeniden değerlendirilerek sunulduğu görülür. Doğrudan hükümdara, padişaha veya diğer devlet erkânına hitap edilir. “Siyâset-nâmeler, esas konu olarak devlet yönetimini ele aldığına, bütün erk ve yetki de hükümdarda bulunduğuna göre, hükümdarlar için kaleme alınmış eserlerdir. Siyâset-nâmelerde, hükümdarlarda bulunması gereken vasıflar belirtilir; saltanatın esasları ve şartları sıralanır. Zamanın anlayışına ve inanışına göre en uygun örgütün nasıl olması gerektiği, bu amaca hangi yollardan ulaşılacağı gösterilir. Halkın durumu, toplumun hâli anlatılarak hükümdarlara öğütler verilir. Kötü yönetimin zararlı sonuçları açıklanır” (Levent, 1963, s. 168).

Siyâset-nâmelerdeki muhatap ve işlenen konular göz önüne alındığında Divan edebiyatındaki kasidelerin medhiye bölümleriyle bir benzerlik ortaya çıkmaktadır. Bu benzerlik iki yönden ele alınabilir. Birincisi muhatapın yöneticilerden oluşması; ikincisi ise söze muhatap olan kişinin niteliklerinin ele alınıp işlenmesidir.

Kasideler genellikle devlet yöneticilerine sunulmuştur. Kaside sunumunda “hemen her olay; padişahın tahta oturması, bazı kişilere sadrazamlık, şeyhülislamlık, vezirlik verilmesi, savaşta kazanılan bir başarı, ramazan, bayram ve düğün kutlamaları, yeni bir saray, kasr, çeşme, hamam gibi yapıların tamamlanışı devlet büyüklerine kaside sunmak için fırsat olarak değerlendirilmiştir” (İpekten, 1994, s. 30).

Kaside sunulan kişi devlet yöneticisi olması nedeniyle bir devleti yönetecek kişide olması gereken nitelikler memdûh için dile getirilmiş olur. Böylece şair, siyâset-nâmelerde yerini almış olan anlatımları, önerileri ve öğütleri medhiyesine taşımış olur. “Kaside sunulan kişinin kahramanlığı, cesareti, iyilik ve adaleti, zenginlik ve cömertliği abartılı bir anlatımla sergilenir. Övülen bir devlet adamı ise, büyüklüğü, bağıışı, cömertliği; bilgeliği, ileri görüşlülüğü; adalet kuvvet ve haşmetiyle tanınmış tarihi ve efsanevi kahramanlarla karşılaştırılır; tarih içinde bu özellikleriyle tanınmış kişilerle ilintili klişe mazmunlar ve benzetmelerle övgü sürdürülür” (Akkuş, 2006, s. 145).

Asıl anlatımı methetme oluşturduğu için muhatap hep iyi, güzel ve olumlu yönlerle ele alınır. Bu ele alış ve işleyişte kişinin gerçek nitelikleri yanında aslında kazanılması gerekli olan,

bir yöneticiye yakışan, bir yöneticide olması gereken tutum, davranış, ahlaki ve siyasî özellikler de dile getirilmiş olur. Çünkü kasidelerin maksat bölümünü oluşturan medhiyelerde şair, “sultanlık, vezirlik, müftülük örneği yüksek makamlardan birinde bulunan kişinin o makamın gerektirdiği erdemlerin en yücesine sahip olduğunu söyler, böylece onu övmüş, fakat diğer taraftan o erdemlere gerçek anlamda da teşvik etmiş olurdu. Bunlar adalet, bilgelik, eli açıklık, düşkünleri korumak, sanat ve bilim adamlarına el uzatmak, merhamet cesaret gibi her türden idarecide bulunması mutlak olan gerekli niteliklerdi” (Çavuşoğlu, 1986, s. 22).

Şair kasidesinde bir padişaha adaletli, cesaretli, metanetli, merhametli olduğunu söylerken onu övmüş olur. Tarihte adaleti, metaneti, merhameti ile ünlü kişilerle karşılaştırıp bu niteliklerde daha üstün olduğunu söylemesiyle onu yüceltmiş olur. Padişah kendisine sunulan kasideyi okurken adaletli, cesaretli olmasa dahi adaletli ve cesaretli olmak zorunda olduğunu öğrenir. Adalet ve cesaretle tarihte ün yapmış biriyle karşılaştırıldığında ve ondan üstün olduğu söylendiğinde, bu nitelikleri taşımanın yanında bunları en iyi şekilde temsil etmenin sorumluluğunu yüklenir. Tahta yeni çıkmış bir padişah, şairin kendisine sunmuş olduğu kasideyi okurken övgüde kullanılan erdemlerin kendisinde olması onu gururlandırır ancak bu erdemler kendisinde yoksa eksikliğini görür o erdemlere ulaşmanın çabası içerisine girer. Bu noktada devletin başında olan bir yönetici nasıl olmalıdır, hangi görevleri yerine getirmelidir, sorusunun cevabını, padişah kendisine sunulan kasidede bulmuş olur.

Medhiyelerde işlenen övgü unsurlarının siyâset-nâmelerde işlenmiş konular olduğunu, gerçekte medhiyelerde kullanılan malzemenin siyâset-nâmelere dayandığını ve bundan dolayı medhiyelerin siyâset-nâmelerle yakın bağlantısı yöneticilerin işlenen özellikleriyle ortaya koyabiliriz.

YÖNETİCİLERİN ÖZELLİKLERİ

Soy

Türklerde hükümdarlık babadan oğula geçer ya da ilahî takdirle elde edilir. Soyun temiz, yüce, uğurlu, kutlu olması önemlidir. Hükümdar olan kişinin atadan hükümdar olması, hükümdarlığın inceliklerini bilmesi gerekir. “hâkimiyetin menşei ilahî takdire ait olduğu gibi hükümdarın soyunun menşei de Tanrısalıdır. Bunlar kut ‘uğur, devlet, baht, tâli, saadet sahibidirler” (Uğur, 1992, s. 119).

Türk edebiyatında siyâset-nâme örneği kabul edilen Kutadgu Bilig’de Bey için soyun önemine dikkat çekilir. Beyliğin babadan oğula geçtiği belirtilir.

“Beylik için insanın ilk önce asil soydan olması gerektir...” (Arat, 2006, s. 401/1949),

“Babası bey ise, oğul da bey doğar; o da babaları gibi bey olur” (Arat, 2006, s. 401/1950).

Nizâmülmülk’ün Siyâset-nâme’sinde de hükümdarı Allah’ın seçtiği ve yaratıcının onu özel niteliklerle donattığı belirtilir.

“Yüce Allah her asırda ve çağda halk arasından birini seçer, onu padişahlara layık ve methe değer hünelerle süsler, insanlar onun adaleti içinde yaşasınlar, emin olsunlar, daima devletin bekasını istesinler diye, dünya işlerini ve Allah’ın kullarının huzur içinde yaşamasını ona tevdi eder, fesat, karışıklık ve fitne kapısını ona kapattırır” (Köymen, 1999, s. 6).

Divan edebiyatı şairleri de medhiyelerinde hükümdarın soyu, atası ve kutsallığı üzerine hem gerçeği vurgulama hem de var olanı övgüyle dile getirme çabasındadırlar.

Riyazi, II. Osman’a sunduğu kasidede, Sultan Osman’ın atadan temiz soylu olduğunu ve adaletiyle güvenliği sağladığını belirtilir.

Eben ‘an cedd şeh-i ‘âli-sened Sultan ‘Osman kim

Dem-â-dem ‘adl ü dâdı pür-emn ü emân eyler

Riyazî, K. 20/8

Nef’î Sultan Murad için atadan şah ve padişah, bütün dünya şehzadelerinin en yüce soylusu; temiz soylu şah, Osmanlı soyunun hakamı ifadelerini kullanmaktadır.

Cihângîr-i müeyyed pâdişâh u şâh-ı cedd ber cedd

Cihân-bân-ı felek-mesned serîr-ârâ-yı Cem-Pâye

Nef’î, K. 19/21: 106

Zihî âlî-neseb şehzâdegân-ı âlem-ârâ kim

Peder şâşenşeh-i âlem-penâh-ı dâd güsterdür

Nef’î, K. 20/13: 109

Şeh-i âlî-neseb Sultân Murad-ı Kahramân-kevkeb

Ki lutf u kahrıdır hep devlet ü dinin mühim-sâzı

Nef’î, K. 23/13: 118

Hâkân-ı Osmani-neseb kim munderic zatında hep

İslâm-ı Faruk-ı Arap ikbâl-i Perviz-i Acem

Nef’î, K. 15/21: 96

Yine Sultan Osman için “adaletli ve yüce soylu padişah şeklinde hitap etmektedir.

Pâdişâh-ı âdil ü âlî-neseb kim yaraşur
İtse ger serheng der-ban Keykubad u Kayseri

Nef'î, K. 14/26: 92

Nedim ise II. Ahmed'in torunu III. Ahmed ile ahirette övünmesinin yerinde olacağını belirterek soyun önemine dikkat çekmekte, ayrıca torunun dedeye layık olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu dünyâda sen ana sâlis oldun çünkü lâyıkdır
Bununla fahr ede 'ukbâda Sultân Ahmed-i Sâni

Nedîm, K. 11/30: 48

Talih ve Baht

Hükümdar olmak için talihli olmak, bahtı açık olmak gerekir. Türklerde hükümdarın tanrı tarafından seçilmesi, kendilerine baht, saadet verilmesi, islamda ise hükümdarın Allah'ın yeryüzündeki halifesi, gölgesi olması nedeniyle siyâset-nâmelerde talih ve baht üzerinde durulur. Hükümdarın talihli olması bahtının açık olması gerekir. Talihli ve bahtlı olan hükümdar başarıya ulaşır. Türklerde "hâkimiyetin menşei ilahî takdire ait olduğu gibi hükümdarın soyunun menşei de tanrısalıdır. Bunlar kut 'uğur, devlet, baht, tâli, saadet' sahibidirler. Bunlara bu sıfatı veren yine Tanrıdır. Tanrı bunların hanlığını takdir eder, yani Tanrı seçtiği şahsa kuvvet ve başarı verir, onda hanlık te'yid-i ilahi ile tezahür eder" (Uğur, 1992, s. 119). Kutadgu Bilig'de "Tanrı kuluna, saadet ile fazileti nasip ederse; onun tabiatı iyi ve hareketi mükemmel olur" (Arat, 2006, s. 405/1980) ifadeleriyle hükümdarın mükemmelliği kendisine verilen talih ve fazilete bağlanır. Nizâmülmülk'te padişahlara başarılı olmaları için talih verildiği "Rahat ve emin günler gelince, yüce ve kutsal Allah meliklerin oğullarından adil ve akıllı birini çıkarır; ona bütün düşmanlarını kahredecek bir talih (devlet) verir; bütün işlerde temayüz eden, memleketinin düzen ve sisteminin nasıl olduğunu herkesten araştıran ve herkese soran, kitapları okuyan akıl ve ilim verir" (Köymen, 1999, s. 99) şeklinde ifade edilmektedir. Medhiyelerde padişahlar için ikbal, baht, saadet kavramları çokça kullanılır. Şairler methettikleri padişahın bahtının, talihinin açık olması için duada bulunurlar. Padişahın mutluluğunu saadetini isterler.

Ömr-i hasmın ere târih gibi pâyâna
Nâmını nâme-i ikbâl ede unvân-ı kerem

Ahmet Paşa, K. 20/35: 70

Tâli’i mes’ûda ermiş devletinde k’eylemiş

Mâh-ı bâlin mihri bister kâkül-i müşğîn-i dost

Ahmet Paşa, K. 18/20: 62

Du’â idelüm rûy-ı ikbâl u bahtı

Dem-â-dem ola gül gibi tâze vü ter

Bâkî, K. 3/30: 14

Ol devha-i sa’âdetü ikbâl kim anun

Hoş-hâl sâyesinde cihân u cihâniyân

Ş. Yahyâ, s. 3

Gelüp yine serîr-i `izzete ikbâl ü devletle

Cenâb-ı Hakk’a Yahyâ eylerüz şükr-i firâvânı

Ş. Yahyâ, s. 25

Görünce şa’şa’a-i âfitâb-ı ikbâlin

Safâda etdiği da’vâya neng eder mehtâb

Şeyh Gâlib, K. 11/22: 62

Ey dâver-i dâd-âferin ey pâdişâh-ı pür-yakîn

İkbâline eyler yemîn feth ü zafer sen çekme gam

Şeyh Gâlib, K. 19/31: 82

Fürûğ-ı kevkab-i ikbâl ü bahtı eylersin her dem

Cihân-ı âfitâb-ı âlem-ârâ gibi nûrânî

Nef’î, K. 12/52: 83

Adalet

Siyâset-nâmelerde hükümdarların adaletten ayrılmamaları gerektiği, toplumdaki huzur ve güvenin adaletle sağlanabileceği, devletin bekasının adaletle mümkün olabileceği özellikle vurgulanır ve öğütlenir.

Nizâmülmülk “Sonra padişah adalet üzere olmalı ve zalimlerin elini imdat isteyenler üzerinden çektirmelidir. Eğer melik zulüm yaparsa, cümle asker raiyete karşı zalim olur (Köymen, 1999, s. 30) sözleriyle padişahın adalet üzere olması gerektiğini vurgulamaktadır. Kutadgu Bilig’de ise “Eğer devamlı ve ebedî beylik istiyorsan; adaletten ayrılma ve halk üzerinden zulmü kaldır” (Arat, 2006, s. 319/1435) “Bey halka karşı iyi ve adil olursa, onun faydası bütün halka dokunur ve halk mutluluğa kavuşur” (Arat, 2006, s. 587/3266). Burada iktidarda sürekliliğin ve halkta kalıcı huzurun adaletle sağlanacağı vurgulanmaktadır.

Medhiyelerde de şairler padişahın adil oluşunu, halka adaletle hükmettiğini, adaletle devletin refah ve huzurunu artırıp zulmü ortadan kaldırdığını, adil olmada eşsizliğini övgüyle dile getirerek gerçekte hükümdarın adil olmasının önemine dikkat çekerler.

Adl-i kemâlin olmasadı kim vereydi nûr

Tutar idi zamâne yüzün zulm ile zulem

Şeyhî, K.10/22: 56

‘Adl ü dâd ile iki âlemi memlû kıldım

Mütesâvi şol iki keffe-i mîzân-şekil

Hayâlî, K.8/18: 38

Sensin ol Şâh-ı humâyûn fer ki ‘adlin hârisi

Mârı güncişk âşiyânına nigezbân eyledi

Hayâlî, K.17/16:54

Fer viridi ya’nî çeşm-i darîr-i zemâneye

Nûr-ı gubâr-ı mağdem-i Cemşîd-i ‘adl ü dâd

Nev’î, K. XI/4: 31

Cenâb-ı hazret-i sultân-ı ‘âlem dâver-i ekrem

Hudâvend-i mu‘azzam ma‘delet-peymâ-yı her kişver

Şeyhülislam Es’ad, K.6/12: 58

Adliyle zulm-ı sâbıkı mahv etse çok mudur

Râzî olur mu hükm-i karâkûşa mâhtâb

Şeyh Gâlib, K.12/12: 64

Doğruluk

Kutadgu Bilig’de işlerin doğrulukla halledileceği, beyliğin esasının doğruluk olduğu, mutluluğa yükselmenin doğrulukla olacağı belirtilmektedir. “Ben işleri doğruluk ile hallederim: insanları bey veya kul diye ayırmam” (Arat, 2006, s. 221/809), “Beyliğin temeli doğruluk üzerine kurulmuştur; doğruluk yolu beyliğin esasıdır” (Arat, 2006, s. 223/821), “Mutluluğa yükselmek için, insana doğruluk gerekli; insanlık doğruluğun adıdır, inan” (Arat, 2006, s. 231/865), “Büyüklüğü ve halka baş olmayı dilersem, doğru yoldan şaşma” (Arat, 2006, s. 299/1293), “Halk için beyin çok seçkin olması gerekir; özünün sözünün doğru ve doğasının seçkin olması gerekir” (Arat, 2006, s. 403/1963).

Medhiyelerde yönetici doğruluk yönüyle daha çok Hz. Ebu Bekir’e benzetilir. Böylece yöneticinin onun gibi siddîk olması beklenir ya da onun gibi sadık olmaya özendirilir.

Atîk-sıdk u Ömer- adl u Mustafa-sîret

Ali-fütüvvet ü heybette Hamza-yı sâni

Şeyhî, K.14/23: 67

‘Adl ü dâd-ı ‘Ömer ü sıdk u safâ-yı Sıddîk

‘İlm ü ‘irfân-ı ‘Alî hilm ü hayâ-yı ‘Osmân

Bâkî, K.2/27: 9

Bazen de yöneticinin doğruluğun merkezine olması ve dünyaya bunu yayması beklenir.

Merkez-i sıdk u safâ dâ’ire-i nokta-i cûd

Kâti-i hıkd u hased hüccet-i burhân-ı kerem

Ahmet Paşa, K.27/12: 86

Her demde sıdkı der-pey-i va'd eyler âleme

Mânend-i subh-dem nefes-i âşinâ verir

Şeyh Gâlip, K. 26/15: 94

Siyaset

Siyaset memleketi idare etme yolu olarak ele alındığında yöneticinin siyaseti iyi bilmesi istenir. Siyâset-nâmelerin temelini, yöneticinin siyaseti öğrenmesi ve uygulaması oluşturur. Bu durum siyâset-nâmelerde farklı yönleriyle dile getirilir. Siyâset-nâmelerde, her şeyden önce sultanın yönetici kadroyu istenilen özelliklere sahip olanlarla kurmasının, bunu yaparken de ileri gelenlerden görüş alınmasının önemine değinilir. Kutadgu Bilig’de siyasetin gerekliliğine değinilir. Yöneticinin memleketi düzene koyması, kargaşalıkları gidermesi, kanun yapması, haksızlıkları önlemesi siyaset ile olur. “Himmeti ile beraber, birde siyaset gerekir; siyaset içinde beylik şartlarını haiz bir beyin riyaseti gerekir” (Arat, 2006, s. 425/ 2127), “Bey, memleket ve kanunu siyaset ile düzeltir; halk da, hareketini onun siyasetine bakarak düzenler” (Arat, 2006, s. 425/2128), “Beylerin kapısını siyaset süsler; bey siyaset ile memleketini düzenler” (Arat, 2006, s.425/2130), “Kötü insanlara karşı siyaset yürütmeli; halk arasındaki kargaşalığı siyaset yatıştırır” (Arat, 2006, s. 425/ 2131).

Medhiyelerde de yöneticilerin siyaset konusunda bilgili olmalarının önemine değinilir. Siyaset hükümlerinin korunması gerektiği belirtilir. Yönetici, başkalarının siyasetlerini bozacak düzeyde, siyasi kararlılık içinde olmalıdır.

Hükm-i siyâsetinden baş çekse çerh-i serkeş
Kahrın bozar esâsın olsa ne denli muhkem

Şeyhî, K. 8/18: 49

Bunca kâfir kim müselmân etti tîğın mu'cizi
Gâlip oldu hüccetin a'cam u a'râpüstine

Ahmet Paşa, 16/29: 59

Sen ol penâh-ı cihânsın ki vâsf-ı ceyşin eder
Firâset ehlini âciz siyâset ehlini lâl

Ahmet Paşa 22/20: 73

Cömertlik

Halkın desteğini ve güvenini kazanmak yönetici için önemlidir. Padişahın cömert olması halka ihsanda bulunması istenir. Halkın duasını almak için yöneticilerin ihsanda bulunması gerekir. Nizâmülmülk'te Allah'ın rızasını kazanmak ve halkın duasını alıp mülkü payidar etmek için padişahın ihsanda bulunup adil olması gerektiğine işaret edilir. “Yüce Allah'ın nimetinin kadrini bilmek, padişahın O'nun rızasını gözetmesidir. Yüce Allah'ın rızası ise, halka yapılan ihsan, onlar arasında yayılan adalet ile elde edilir. Halkın iyilik için yaptığı dua daim olunca, o mülk payidar olur ve her gün genişler” (Köymen,1999, s. 8).

Kutadgu Bilig'de ise cömert olan hükümdarın adının ebedileşeceğine işaret edilir. “Ey hükümdar, cimri olma, cömert ol, cömert; cömertliğin adı ebedi kalır, ölmez” (Arat, 2006, s. 315/1402) “Bilgili, akıllı, halka muamelesi iyi, cömert, gözü tok ve gönlü zengin olmalı” (Arat, 2006, s. 403/1964).

Medhiyelerde padişahlar, yöneticiler eli açık, iyilik ve ihsanda eşsiz kişiler olarak nitelendirilir. Çok cömert, altın, inci gevher dağıtan, halkın ihtiyacını gideren padişah imajı verirler.

Yağmur yerine bâğa dürr ü güher saçaydı
Feysin bihârı verse nîsân bulutuna nem

Şeyhî, K,8/7: 48

Keffin sehâda döktü bahrın yüzü suyunu
Ol gussadan erişti gamâma nâle vü gam

Şeyhî, K,8/17: 49

Sâhib-vücûd-ı memleket-i lutf u cûd o kim

Mebzûl hân-ı lutfına mahsûl-i bahr u kân

Bâkî, K.1/18: 4

Ey muhît-i keremin katresi ummân-ı kerem

Bâğ-ıcûdebr-i kefinden dolu bârân-ı kerem

Ahmet Paşa, K.20/1: 68

Kef-i dest-i kerîminden erişdi feyz-i nisyâni

Sadef gibi n'ola olsa dehânım pür dür ü gevher

Nef'î, K.21/23: 112

Sensin ol şâh-ı kerîmü't-tâb'-ı 'âlî-şân kim

Nüh-felekdür 'âlem-i cûdına bir kemter sehâb

Fehîm-i Kadîm, K. 5/39: 128

Meş'al-i mâh ile bulmazdı sabâhı geceler

Etmese bârika-i cûdu bu eyvânı çerâğ

Şeyh Gâlip, K. 14/24: 69

Veliyy-i ni'met-i 'âlem medâr-ı necm-i kerem

Şeh-i serîr-i himem dâver-i cihân-dârî

Şeyhülislâm İshak Divanı, K.12/33: 156

Akıl - Bilgi ve Sanatkârlık

“Bey, bilgili, akıllı ve zeki olmalıdır; beyliğin hastalığına ancak bunlar ile çare bulunabilir” (Arat, 2006, s. 403/1971), “İnsan zeki olursa, hiçbir vakit mala muhtaç olmaz; bilgili olursa, işinde hiçbir vakit yanılmaz” (Arat, 2006, s. 471/2447), “Devlet işindeki bu tedbir ve uyanıklık; devletin uzun müddet devamı için daima faydalı olmuştur” (Arat, 2006, s. 157/440), “Ansızın bir iftiraya uğramaması için, beyin bilgili, akıllı ve uyanık olması lazımdır” (Arat, 2006, s. 401/1956).

Re'yine re'y-i Sikeder demek endek ta'rif

'Aklına 'akl-ı Felâtun demek ednâ ta'bir

Nâbî, K.8/40: 53

Re'y-i derrâkine hûrşîd desem olmaz mı

Etdi yerden göğe dek âlem-i imkânı çerâğ

Şeyh Gâlip, K 14-20: 69

Cesaret, Kahramanlık

Devletin içte ve dışta güvenliğini sağlamak, zalimlerin zulmünü ortadan kaldırmak, düşmanların saldırılarını önlemek için padişahın cesur ve kahraman olması gerekir. Nizâmülmülk'ün Siyâset-nâmesi'nde Padişah, "Allah beni, zalimlerin ve eza yapanların ellerini kırayım diye Allah'ın kulları üzerine padişah yapmıştır" (Köymen, 1999, s. 27) demektedir. Kutadgu Bilig'de Beyin cesur, kahraman ve kuvvetli olması pek çok kez vurgulanır. "Halk için beyin cesur ve kahraman olması iyidir; büyük işler ancak bu meziyetler ile karşılanabilir" (Arat, 2006, s. 403/1961), "Bey, cesur, kahraman ve atılgan olmalı; bey yüreğiyle düşmana karşı koyar" (Arat, 2006, s. 413/2043).

Medhiyelerde padişahlar güç ve kuvvet yönüyle methedilir cesaret ve kahramanlıkları efsanevi kahraman kişiliklerle karşılaştırılarak anlatılır. Padişahın düşmanlarını yok edişi dile getirilir.

Şol kadar döktü kılıcın suyu düşmen kanını

K'âsyâ-ı âsumân ol ırmağın gerdânıdır

Şeyhî, K.9/35: 53

Eyler hücumı düşmen-i dîne 'Alî-sıfat

Şemşîr-i hûn-feşânı kılur kâr-ı zü'l-fekâr

Bâkî, 9/15: 27

Zür-ı dest-i devleti gürz-i girân-ı satveti

Düşmen üzre hamle-i Sâm u Nerîmân eyledi

Bâkî, 7/19: 23

Dil-âverler oyunlar oynadı küffâre ol gün kim

Gören bâziçe-i taqdirün oldı deng ü hayrânı

Bâkî, 14/19: 34

Sultân Murad'ı kâm-rân-efsürde vü kişver-sitân

Hem pâdişeh hem kahramân sahib-kırân-ı Cem-haşem

Nef'î, K,15/22: 96

O hûrşîd-i celâlet ki tulû'u verdi âfâka

Peyâm-ı Kahramânı dâstân-ı zûr-ı Kerrârı

Şeyh Gâlib, K.15/22: 72

Güzel Ahlak

Yönetici güzel ahlaka sahip olmalıdır. İyi huylu, sabırlı, merhametli, alçak gönüllü olmalıdır. Zulüm, kibir öfke, acelecilik, inat gibi kötü huylardan uzak olmalıdır. “Yüce Allah... cihan padişahlarının mahrum bulunduğu kerametler ve büyüklüklerle süsledi; sonra da iyi huylulukla güzel yüz, mertlik, yiğitlik, binicilik, ilim, türlü silahları kullanmak, hünere sahip olmak, Allah’ın kullarına şefkat ve merhamet (göstermek), vaatlerinde durmak, dürüst din, iyi itikat, Yüce Allah’a itaat (edenleri) sevmek... İlim ve hikmet ehlini kazanmak, sadakalar vermek, yoksullara iyilik etmek, maiyete ve hizmetkârlara iyi muamele etmek, zalimlerin zulmünü raiyetten kaldırmak gibi hükümdarların muhtaç olduğu şeyleri ihsan etti.” (Köymen,1999:8) Kutadgu Bilig’de Bey’in güzel ahlaklı olması vurgulanır. “Sabır ve sükûnet bey için bir ziynettir; bunlar beyliğin başta gelen meziyetleridir.” Arat, 2006, s. 407/1988), “O, gözü tok, sabırlı, alçak gönüllü, şefkatli ve doğası sakin olmalı.” (Arat, 2006, s. 431/2170)“Memleketini iyice koruyabilmesi için Bey, asil, hayâ sahibi, yumuşak huylu merhametli olmalı” (Arat, 2006, s. 431/2169).

Medhiyelerde padişahların ahlak ve huylarıyla ilgili olarak olumlu yönler dile getirilir. Padişahın güzel ahlak sahibi oluşu, özellikle Hz. Peygamber ve dört halifeye benzetilerek methedilir.

‘Adl ü dâd-ı ‘Ömer ü sıdk u safâ-yı Siddîk

‘İlm ü ‘irfân-ı ‘Alî hilm ü hayâ-yı ‘Osmân

Bâkî, K.2/27: 9

Firişte-hûy u meh-rûy u sebük-rûh u girân temkîn

Mülâyim tab’ u hoş-zât ü sühendân u suhan-perver

Nef’î, K.21/4: 111

Mâh-ı hâkân-nesebâ husrev-i Ferruh-hasebâ

Ey hudâvend-i melek-huy u firişteh-didâr

Mezâkî, K.10/54: 201

Bir hulku var ki mecma'-ı ahlâk-ı âliye

Lutf-ı tıbâ'-ı hazret-i peygamberân gibi

Şeyh Gâlip, K.13/22: 66

Sonuç

Devleti yönetenlere ve devlet yönetiminde yer alan yöneticilere, yöneticide bulunması gereken nitelikleri tespit ederek devletin işleyişi, düzeni, refah ve huzuru konularında yol gösteren, nasihat veren siyâset-nâmeler ile bir devletin hükümdarını, padişahını veya yöneticilerini belli niteliklerle öven medhiyeler arasında özellikle hükümdarın niteliklerini belirleme açısından bir benzerlik olduğu söylenebilir. Siyâset-nâmelerde hükümdarda bulunması gereken özellikler nasihat, öneri şeklinde verilirken; medhiyelerde aynı özellikler övgü unsuru olarak verilir. Üzerinde durulması gereken konu hükümdarda bulunması istenen niteliklerin hem siyâset-nâmelerde hem de medhiyelerde aynı oluşudur. Adalet, cömertlik, kahramanlık, güzel ahlak, temiz soy, akıl ve bilgi gibi hükümdarda olması gerekenlerin siyâset-nâmelerde veriliş biçimiyle medhiyelerde veriliş biçimi farklı olmasına rağmen bir hükümdarın nasıl olması gerektiği hususunda anlatılmak istenen durum aynıdır. Siyâset-nâmelerde tespit edilen ve hükümdarda olması gereken niteliklerin anlatımı, bir şair için ilham kaynağı olmakta ve bir padişaha medhiye sunulurken bu nitelikler medhiyenin işlenişini belirlemektedir. Bir yöneticiye sen ne kadar adaletli, cömert, hayâ sahibi, dürüst bir padişahsın denilerek methedildiğinde aslında sen padişah isen adaletli, cömert, hayâ sahibi, dürüst bir kişi olmak zorundasın, dersi verilmek istenir. Siyâset-nâmelerde dört halife örnek kişilik olarak ele alınıp gösterilir. Aynı durum medhiyelerde de görülür. Padişah doğrulukta Hz. Ebu Bekir'e, adaletli oluşu yönüyle Hz.Ömer'e, hayâ ve edepte Hz. Osman'a, cesaret ve kahramanlıkta Hz. Ali'ye benzetilirken, yöneticinin bu nitelikleri edinmeleri gerektiğine işaret edilmiş olunur. Medhiyelerde, kendisine sunulan medhiyeyi okuyan padişahın ya da yöneticinin methedildiği nitelikleri kendinde görmesi ve bu niteliklere uygun kişilik kazanması amaçlanır. Medhiye oluşturulurken de bu amaç dikkate alınır. Böylece siyâset-nâmelerin yazılma amacına medhiyeler de hizmet etmiş olur.

Kaynaklar

- Açıkgöz, N. (1986). *Riyazi Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği (Divan, Sakiname ve Düsturül-Amel'in Tenkitli Metni)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Akkuş, M. (1993). *Nef'i Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akkuş, M. (2006). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası-Edebi Türler ve Tarzlar*. Erzurum.
- Bilkan, A.F. (1997). *Nâbî Divanı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1986). *Kaside, (Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II-Divan Şiiri)*. Ankara: TDK.
- Doğan, M. N. (1997). *Şeyhülislâm Es'ad ve Divanı*. İstanbul: MEB Yayınları.

- İsen, M. ve Kurnaz, C. (1990). *Şeyhî Divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kalkışım, M. (1994). *Şeyh Gâlip Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kavruk, H. (2001). *Şeyhülislam Yahya Divanı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Levent, Agâh Sırrı (1963). Siyâset-nâmeler, *Türk Dili Araştırma Yıllığı, Belleten*, s. 167-194, Ankara.
- Macit, M. (1997). *Nedim Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mermer, A. (1991). Mezakî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, sayı 87, Divanlar Dizisi, S. 3, Ankara.
- Nizamülmülk, “Siyâset-nâme ” (1999). haz. Mehmet Altay Köymen, Ankara: TTK.
- Tarlan, A. N. (1992). *Ahmet Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1997). *Necâî Beg Divanı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Uzgör, T. (1991). *Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1991.
- Yusuf Has Hacib, “Kutadgu Bilig”, (2006). haz. Reşit Rahmeti Arat, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.